
ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ
Наталка
Полтавка

**Іван Петрович Котляревський**

# Наталка-Полтавка

Опера малороссийская в 2-х действиях

## ДЕЙСТВУЮЩИЕ ЛИЦА

**В о з н ы й Т е г е р в а к о в с к и й.**
**Г о р п и н а Т е р п и л и х а** — вдова старуха.
**Н а т а л к а** — дочь ее.
**П е т р о** — любовник Наталки.
**М и к о л а** — дальний родственник Терпилихи.
**М а к о г о н е н к о** — выборный села.

## ДЕЙСТВИЕ I

Театр представляет село при реке Ворскле. Чрез сцену улица малороссийских хат, к реке ведущая, и в сей улице хата Терпилихи.

# ЯВЛЕНИЕ 1

**Наталка** *(выходит из хаты с ведрами на коромысле, подойдя к реке, ставит ведра на берегу, подходит на край сцены в задумчивости и поет)*.

**N 1**

*Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнуться;*
*О, як моє болить серце, а сльози не ллються.*
*Трачу літа в лютім горі і кінця не бачу,*
*Тілько тогді і полегша, як нишком поплачу.*
*Не поправлять сльози щастя, серцю легше буде,*
*Хто щасливим був часочок, по смерть не забуде.*
*Єсть же люди, що і моїй завидують долі,*
*Чи щаслива та билинка, що ростеть на полі?*
*Що на полі, що на пісках, без роси, на сонці?*
*Тяжко жити без милого і в своїй сторонці.*
*Де ти, милий, чорнобривий? Де ти? Озовися!*
*Як я, бідна, тут горюю, прийди подивися.*
*Полетіла б я до тебе, та крилля не маю,*
*Щоб побачив, як без тебе з горя висихаю.*
*До кого я пригорнуся, і хто приголубить?*
*Коли тепер того нема, який мене любить.*

Петре! Петре! Де ти тепер? Може, де скитаєшся в нужді і горі і проклинаєш свою долю; проклинаєш Наталку, що через неї утеряв пристанище; а може *(плачет)*, забув, що я живу і на світі. Ти був бідним, любив мене — і за те потерпів і мусив мене оставити; я тебе любила і тепер люблю. Ми тепер рівня з тобою: і я стала така бідна, як і ти. Вернися до мого серця! Нехай глянуть очі мої на тебе і ще раз і навіки закриються…

# Я В Л Е Н И Е 2

Наталка и возный

**В о з н ы й.** Благоденственного і мирного пребиванія! *(В сторону)*. Удобная оказія предстала зділати о собі предложеніє на самоті.

**Н а т а л к а** *(кланяясь)*. Здорові були, добродію, пане возний!

**В о з н ы й.** "Добродію"! "Добродію"! Я хотів би, щоб ти звала мене — теє-то як його — не вишепом'янутим ім'ярек.

**Н а т а л к а.** Я вас зову так, як все село наше величає, шануючи ваше письменство і розум.

**В о з н ы й.** Не о сем, галочко, — теє-то як його — хлопочу я, но желаю із медових уст твоїх слишати умилительноє названіє, сообразноє моєму чувствію. Послушай:

**N 2**

От юних літ не знал я любові,
Не ощущал возженія в крові;
Как вдруг предстал Наталки вид ясний,
Как райский крин, душистий, прекрасний;
Утробу всю потряс;
Кров взволновалась,
Душа смішалась;
Настал мой час!
Настал мой час; і серце все стонеть;
Как камень, дух в пучину зол тонеть.
Безмірно, ах! люблю тя, дівицю,
Как жадний волк младую ягницю.
Твой предвіщаєть зрак
Мні жизнь дражайшу,
Для чувств сладчайшу,
Как з медом мак.
Противні мні Статут і розділи,
Позви і копи страх надоїли;
Несносен мні сингкліт весь бумажний,
Противен тож і чин мой преважний.
Утіху ти подай
Душі смятенной,
Моєй письменной,
О ти, мой рай!

Не в состоянії поставить на вид тобі сили любві моей. Когда би я іміл — теє-то як його — столько язиков, сколько артикулов в Статуті ілі сколько зап'ятих в Магдебурзьком праві, то і сих не довліло би навосхваленіє ліпоти твоєї! Єй-єй, люблю тебе до безконечності.

**Н а т а л к а.** Бог з вами, добродію! Що ви говорите! Я річі вашей в толк собі не возьму.

**В о з н ы й.** Лукавиш — теє-то як його — моя галочко! і добре все розумієш. Ну, коли так, я тобі коротенько скажу: я тебе люблю і женитись на тобі хочу.

**Н а т а л к а.** Гріх вам над бідною дівкою глумитися; чи я вам рівня? Ви пан, а я сирота; ви багатий, а я бідна; ви возний, а я простого роду; та й по всьому я вам не під пару.

**В о з н ы й.** Ізложенниї в отвітних річах твоїх резони суть — теє-то як його — для любові ничтожні. Уязвленное частореченною любовію серце, по всім божеським і чоловіческим законам, не взираєть ні на породу, ні на літа, ні на состояніє. Оная любов все — теє-то як його — ровняєть. Рци

одно слово: "Люблю вас, пане возний!" — і аз, вишеупом'янутий, виконаю присягу о вірном і вічном союзі з тобою.

**Н а т а л к а.** У вас єсть пословиця: "Знайся кінь з конем, а віл з волом"; шукайте собі, добродію, в городі панночки; чи там трохи єсть суддівен, писарівен і гарних попівен? Любую вибирайте... Ось підіть лиш в неділю або в празник по Полтаві, то побачите таких гарних, що і розказати не можна.

**В о з н ы й.** Бачив я многих — і ліпообразних, і багатих, но серце моє не імієть — теє-то як його — к ним поползновенія. Ти одна заложила ему позов на вічнії роки, і душа моя єжечасно волаєть тебе і послі нишпорной даже години.

**Н а т а л к а.** Воля ваша, добродію, а ви так з-письменна говорите, що я того і не зрозумію; та і не вірю, щоб так швидко і дуже залюбитись можна.

**В о з н ы й.** Не віриш? Так знай же, що я тебе давно уже — теє-то як його — полюбив, як тільки ви перейшли жити в нашеє село. Моїх діл околичності, возникающії із неудобних обстоятельств, удерживали соділати признаніє пред тобою; тепер же, читая — теє-то як його — благость в очах твоїх, до формального определенія о моєй участі, открой мні, хотя в терміні, партикулярно, резолюцію: могу лі — теє-то як його — без отсрочок, волокити, проторов і убитков получити во вічноє і потомственноє владініє тебе — движимоє і недвижимоє иминіє для душі моєй — з правом владіти тобою спокойно, безпрекословно і по своєй волі — теє-то як його — розпоряджать? Скажи, говори, отвічай, отвітствуй, могу лі бить — теє-то як його — мужем пристойним і угодним душі твоєй і тілу?

**Н а т а л к а** *(поет)*.

Видно шляхи полтавськії і славну Полтаву,
Пошануйте сиротину і не вводьте в славу.
Не багата я і проста, но чесного роду,
Не стиджуся прясти, шити і носити воду.
Ти в жупанах і письменний, і рівня з панами,
Як же можеш ти дружиться з простими дівками?
Єсть багацько городянок, вибирай любую;
Ти пан возний — тобі треба не мене, сільськую.

*(По окончании пения говорит)*.

Так, добродію, пане возний! Перестаньте жартовати надо мною, безпомощною сиротою. Моє все багатство єсть моє добре ім'я; через вас люди начнуть шептати про мене, а для дівки, коли об ній люди зашепчуть...

Музыка начинает играть прелюдиум. Наталка задумывается, а возный рассуждает и смешные показывает мины на лице.

## ЯВЛЕНИЕ 3

Наталка и возный. И после выборный, показавшись на сцену, поет.

# N 4

Дід рудий, баба руда,
Батько рудий, мати руда,
Дядько рудий, тітка руда,
Брат рудий, сестра руда,
І я рудий, руду взяв,
Бо рудую сподобав.
Ой по горі по Панянці
В понеділок дуже вранці
Ішли наші новобранці;
Поклонилися шинкарці;
А шинкарка на них — морг:
"Іду, братики, на торг".
Ішли ляхи на три шляхи,
А татари на чотири,
Шведи-враги поле вкрили;
Козак в лузі окликнувся —
Швед, татарин, лях здригнувся,
В дугу всякий ізігнувся.

По мере приближения виборного к оркестру, Наталка подходит к ведрам, берет их и уходит домой.

**Возный.** Чи се — теє-то як його — нова пісня, пане виборний?

**Выборный.** Та се, добродію *(кланяется)*, не пісня, а нісенітниця. Я співаю іногді, що в голову лізе, — вибачайте, будьте ласкаві, я не добачив вас.

**Возный.** Нічого, нічого. Відкіль се так? Чи з гостей ідете — теє-то як його?..

**Виборный.** Я іду із дому. Випроводжав гостя: до мене заїжджав засідатель наш, пан Щипавка; так. уже, знаєте, не без того, — випили по одній, по другій, по третій, холодцем та ковбасою закусили, та вишнівки з кварту укутали, та й, як то кажуть, і підкріпилися.

**Возный.** Не розказовав же пан Щипавка якої новини?

**Выборный.** Де то не розказовав! Жаловався дуже, що всьому земству урвалася тепер нитка, та так, що не тілько засідателям, но самому

комісарові уже не те, як давно було... Така, каже, халепа, що притьмом накладно служити. Бо, каже, що перше дурницею доставалося, то тепер або випросити треба, або купити.

**В о з н ы й.** Ох! правда, правда; даже і в повітовом суді, і во всіх присутственних містах униніе воспослідовало; малійшая проволочка ілі прижимочка просителю, як водилось перше, почитається за уголовноє преступленіє; а взяточок, сиріч — винужденний подарочок, весьма-очень іскусно у істця ілі отвітчика треба виканючити. Та що і говорить! Тепер і при рекрутських наборах вовся не той порядок ведеться. Трудно становиться жить на світі.

**В ы б о р н ы й.** Зате нам, простому народові, добре, коли старшина, богобоязлива і справедлива, не допуска письменним п'явкам кров із нас смоктати... Та куди ви, добродію, налагодились?

**В о з н ы й.** Я наміревал — теє-то як його — посітити нашу вдовствующую дякониху, но, побачивши тут Наталку *(вздыхает)*, остановився побалакати з нею.

**В ы б о р н ы й** *(лукаво)*. Наталку? А де ж *(осматривается)* вона?

**В о з н ы й.** Може, пішла додому.

**В ы б о р н ы й.** Золото — не дівка! Наградив бог Терпилиху дочкою. Кромі того, що красива, розумна, моторна і до всякого діла дотепна, — яке у неї добре серце, як вона поважає матір свою; шанує всіх старших себе; яка трудяща, яка рукодільниця; себе і матір свою на світі держить.

**В о з н ы й.** Нічого сказати — теє-то як його — хороша, хороша і уже в такім возрасті...

**В ы б о р н ы й.** Та й давно б час, так що ж? Сирота, та іще і бідна. Ніхто і не кваписться.

**В о з н ы й.** Однако ж я чув, що Наталці траплялись женихи, і восьма пристойнії, наприклад, тахтауловський дячок, чоловік знаменитий басом своїм, ізучен ярмолоя і дуже знаєть печерсько-лаврський напів; другий волосний — теє-то як його — писар із Восьмачок, молодець не убогий і продолжающий службу свою безпорочно скоро год; третій — підканцелярист із суда по імені Скоробреха і многії другії, но Наталка...

**В ы б о р н ы й.** Що? Одказала? Добре зробила. Тахтауловський дяк п'є горілки багато і уже спада з голосу; волосний писар і підканцелярист Скоробреха, як кажуть, жевжики обидва і голі, вашеці проше, як хлистики, а Наталці треба не письменного, а хазяїна доброго, щоб умів хліб робити і щоб жінку свою з матір'ю годовав і зодігав.

**В о з н ы й.** Для чего же неписьменного? Наука — теє-то як його — в ліс не йде; письменство не єсть преткновеніє ілі поміха ко вступленію в законний брак. Я скажу за себе: правда, я — теє-то як його — письменний, но по благості всевишнього єсмь чоловік, а по милості дворян — возний, і живу хоть не так, як люди, а хоть побіля людей; копійка волочиться і про чорний день іміється. Признаюсь тобі, як приятелю, буде чим і жінку — теє-то як його — і другого кого годовати і зодігати.

**В ы б о р н ы й.** Так чом же ви не одружитеся? Уже ж, здається, пора. Хіба в ченці постригтись хочете? Чи ще, може, суджена на очі не нависла? Хіба хочете, щоб вам на весіллі сю пісню співали? Ось слухайте.

*(Виборный поет).*

**N 5**

Ой під вишнею, під черешнею
Стояв старий з молодою, як із ягодою.
І просилася, і молилася:
"Пусти мене, старий діду, на улицю погулять!"
"Ой я й сам не піду, і тебе не пущу:
Хочеш мене, старенького, да покинути.
Ой не кидай мене, моя голубочко,
Куплю тобі хатку, і ще сіна жатку,
І ставок, і млинок, і вишневий садок".
"Ой не хочу хатки, ані сіна жатки,
Ні ставка, ні млинка, ні вишневого садка.
Ой ти, старий дідура, і зогнувся, як дуга,
А я, молоденька, гуляти раденька".

**В о з н ы й.** Коли другії облизня поймають, то і ми остерегаємся. Наталка многим женихам піднесла печеного кабака; глядя на сіє, і я собі на умі.

**В ы б о р н ы й.** А вам що до Наталки? Будто всі дівки на неї похожі? Не тілько світа, що в вікні; сього дива повно на світі! Та до такого пана, як ви, у іншої аж жижка задрижить!

**В о з н ы й** *(в сторону)*. Признаюсь йому в моєй любві к Наталці. Послухай, пане виборний! Нігде — теє-то як його — правди дівати, я люблю Наталку всею душею, всею мислію і всім серцем моїм, не могу без неї жити, так її образ — теє-то як його — за мною і слідить. Як ти думаєш? Як совітуєш в таковом моєм припадці?

**В ы б о р н ы й.** А що тут довго думати? Старостів посилати за рушниками, та й кінець. Стара Терпилиха не зсунулась іще з глузду, щоб вам одказати.

**В о з н ы й.** Ох, ох, ох!.. Стара не страшна, так молода кирпу гне! Я уже їй говорив, як то кажуть, надогад буряків — теє-то як його — так де! Ні приступу!

**В ы б о р н ы й.** Що ж вона говорить, чим одговорюється і що каже?

**В о з н ы й.** Она ізлагаєть нерезоннії — теє-то як його — причини; она приводить в довод знакомство вола з волом, коня з конем; нарицаєть себе сиротою, а мене паном; себе бідною, а мене багатим; себе простою — теє-то як його — а мене возним; і рішительний приговор учинила — що я їй, а она мні не рівня — теє-то як його.

**В ы б о р н ы й.** А ви ж їй що?

**В о з н ы й.** Я їй пояснил, що любов все равняєть.

**В ы б о р н ы й.** А вона ж вам що?

**В о з н ы й.** Що для мене благопристойніє панночка, ніж простая

селянка.

**В ы б о р н ы й**. А ви ж їй що?

**В о з н ы й.** Що она — теє-то як його — одна моя госпожа.

**В ы б о р н ы й.** А вона ж вам що?

**В о з н ы й.** Що она не вірить, щоб так дуже — теє-то як його — можна полюбити.

**В ы б о р н ы й.** А ви ж їй що?

**В о з н ы й.** Що я її давно люблю.

**В ы б о р н ы й.** А вона ж вам що?

**В о з н ы й.** Щоб я одв'язався од неї.

**В ы б о р н ы й.** А ви ж їй що?

**В о з н ы й** *(с жаром)*. Що? Нічого!.. Тебе чорт приніс — теє-то як його — Наталка утекла, а я з тобою остався.

**В ы б о р н ы й.** Ой ви, письменні! Вгору деретеся, а під носом нічого не бачите: Наталка обманьовала вас, коли говорила, що ви їй не рівня. У неї не те на серці...

**В о з н ы й.** Не те? А що ж би такеє?

**В ы б о р н ы й.** Уже не що, другого любить; ви, може, чували, що як вони ще жили в Полтаві і покійний Терпило жив був, то прийняв було до себе якогось сироту Петра за годованця. Хлопець виріс славний, гарний, добрий, проворний і роботящий; він од Наталки старший був годів три або чотири; з нею вигодовавсь і зріс вкупі. Терпило і Терпилиха любили годованця свого, як рідного сина, та було й за що! Наталка любилась з Петром, як брат з сестрою. Но Терпило, понадіявшись на своє багатство, зачав знакомитись не з рівнею: зачав, бач, заводити бенкети з повитчиками, з канцеляристами, купцями і цехмистрами — пив, гуляв і шахровав гроші; покинув свій промисел і мало-помалу розточив своє добро, розпився, зачав гримати за Наталку на доброго Петра і вигнав його із свого дому; послі, як не стало і посліднього сього робітника, Терпило зовсім ізвівся; в бідності умер і без куска хліба оставив жінку і дочку.

**В о з н ы й.** Яким же побитом — теє-то як його — Терпилиха з дочкою опинилися в нашем селі?

**В ы б о р н ы й.** У Терпила в городі на Мазурівці був двір — гарний, з рубленою хатою, коморою, льохом і садком. Терпилиха по смерті свого старого все те продала, перейшла в наше село, купила собі хатку і тепер живе, як ви знаєте.

**В о з н ы й.** А вишереченний Петро де — теє-то як його — обрітається?

**В ы б о р н ы й.** Бог же його зна. Як пішов з двора, то мов в воду упав, і чутки нема. Наталка без душі його любить, через його всім женихам одказує, та й Терпилиха без сльоз Петра не згадує.

**В о з н ы й.** Наталка неблагорозумна: любить такого чоловіка, которго — теє-то як його — можеть бить, і кістки погнили. Лучче синиця в жмені, як журавель в небі.

**В ы б о р н ы й.** Або, як той грек мовляв: "Лучче живий хорунжий, як

мертвий сотник"... А я все-таки думаю, коли б чоловік добрий найшовся, то б Наталка вийшла замуж, бо убожество їх таке велике, що невмоготу становиться.

**В о з н ы й.** Сердечний приятелю! Візьмися у Наталки і матері хождеціе іміти по моєму сердечному ділу. Єжелі виіграєш — теє-то як його — любов ко мні Наталки і убідиш її доводами сильними довести її до брачного моєго ложа на законном основанії, то не пожалію — теє-то як його — нічого для тебе. Вір — без дані, без пошлини, кому хочеш, позов заложу і контроверсії сочиню, — божусь в том — єже-єй! єй!

**В ы б о р н ы й** *(немного подумав)*. Що ж? Спрос не біда. Тут зла ніякого нема. Тілько Наталка не промах!.. О, розумна і догадлива дівка!

**В о з н ы й**. Осмілься! Ти умієш увернутись — теє-то як його — хитро, мудро, недорогим коштом; коли ж що, то можна і брехнути для обману, приязні ради.

**В ы б о р н ы й.** Для обману? Спасибі за се! Брехать і обманьовать других — од бога гріх, а од людей сором.

**В о з н ы й.** О, простота, простота! Хто тепер — теє-то як його — не брешеть і хто не обманиваєть? Повір мні: ежелі б здесь собралося много народу і зненацька ангел з неба з огненною різкою злетів і воскликнул: "Брехуни і обманщики!.. ховайтесь, а то я поражу вас!.." — єй-єй, всі присіли би к землі совісті ради. Блаженна лож, когда биваєть в пользу ближніх, а то біда — теє-то як його — що часто лжем ілі ради своєй ви годи, ілі на упад других.

**В ы б о р н ы й.** Воно так, конечне, всі люди грішні, однако ж...

**В о з н ы й.** Що "однако ж"? Всі грішні, та іще і як!.. І один другого так обманюють, як того треба, і як не верти, а виходить — кругова порука. Слухай. *(Поет)*.

**N 6**

Всякому городу нрав і права,
Всяка імієть свой ум голова,
Всякого прихоті водять за ніс,
Всякого манить к наживі свій біс.
Лев роздираєть там волка в куски,
Тут же волк цапа скубе за виски;
Цап в огороді капусту псує:
Всякий з другого бере за своє.
Всякий, хто вище, то нижчого гне, —
Дужий безсильного давить і жме,
Бідний багатого певний слуга,
Корчиться, гнеться пред ним, як дуга.
Всяк, хто не маже, то дуже скрипить,
Хто не лукавить, то ззаду сидить;
Всякого рот дере ложка суха —
Хто ж єсть на світі, щоб був без гріха?

**В ы б о р н ы й.** Воно так! Тілько великим грішникам часто і даром проходить, а маленьким грішникам такого задають бешкету, що і старикам невпам'ятку. Добре, пане возний, я вас поважаю і зараз іду до старої Терпилихи. Бог зна, до чого веде, — може, воно і добре буде, коли ваша доля щаслива.

**N 7**

Возный и Виборний
Ой доля людськая — доля єсть сліпая!
Часто служить злим, негідним і їм помагає.
Добрі терплять нужду, по миру товчуться,
І все не в лад їм приходить, за що не возьмуться.
До кого ж ласкава ся доля лукава,
Такий живе як сир в маслі, спустивши рукава.
Без розума люди в світі живуть гарно,
А з розумом та в недолі вік проходить марно.
Ой доле людськая, чом ти не правдива,
Що до інших дуже гречна, а до нас спесива.
*(По окончании пения уходят)*.
Сцена переменяется й представляет внутренность хаты Терпилихи.

# Я В Л Е Н И Е 4

Терпилиха прядет, Наталка шьет.

**Т е р п и л и х а.** Ти оп'ять чогось сумуєш, Наталко! Оп'ять щось тобі на думку спало?..

**Н а т а л к а.** Мені з думки не йде наше безталання.

**Т е р п и л и х а.** Що ж робить? Три роки уже, як ми по убожеству своєму продали дворик свій на Мазурівці, покинули Полтаву і перейшли сюди жити; покойний твій батько довів нас до сього.

**Н а т а л к а.** І, мамо!.. Так йому на роду написано, щоб жити багатим до старості, а умерти бідним; він не виноват.

**Т е р п и л и х а.** Лучче б була я умерла: не терпіла б такої біди, а більше через твою непокорность.

**Н а т а л к а** *(оставляя роботу)*. Через мою непокорность ви біду терпите? Мамо!

**Т е р п и л и х а.** Аякже? Скілько хороших людей сватались за тебе — розумних, зажиточних і чесних, а ти всім одказала; скажи, в яку надежду?

**Н а т а л к а.** В надежду на бога. Лучче посідію дівкою, як піду замуж за таких женихів, як на мені сватались. Уже нічого сказать — хороші люди!

**Т е р п и л и х а.** А чому й ні? Дяк тахтауловський чом не чоловік? Він і письменний, розумний і не без копійки. А волосний писар і підканцелярист Скоробрешенко — чому не люди? Кого ж ти думаєш — може, пана якого або губерського панича? Лучче б всього, якби вийшла за дяка, — мала б вічний хліб; була б перше дячихою, а послі і попадею.

**Н а т а л к а.** Хотя б і протопопшею, то бог з ним! Нехай вони будуть розумні, багаті і письменнійші од нашого возного, та коли серце моє не лежить до їх і коли мені вони осоружні!.. Та і всі письменні — нехай вони собі тямляться!

**Т е р п и л и х а.** Знаю, чом тобі всі не люб'язні; Петро нав'яз тобі в зуби. Дурниця все те, що ти думаєш; чотири годи уже, як об нім ні слуху нема, ні послушанія.

**Н а т а л к а.** Так що ж? Адже і він об нас нічого не чує, та ми живемо; то і він жив і так же пам'ятує об нас, та боїться вернуться.

**Т е р п и л и х а.** Ти не забула, як покійний твій батько напослідок не злюбив Петра і, умираючи, не дав свого благословенія на твоє з ним замужество; так і мого ніколи не буде.

**Н а т а л к а** *(подбегает к матери, схватывает ее руку и поет)*.

Ой мати, мати! Серце не вважає,
Кого раз полюбить, з тим і умирає.
Лучче умерти, як з немилим жити,
Сохнуть з печалі, щодень сльози лити.
Бідность і багатство — єсть то божа воля;
З милим їх ділити — єсть щаслива доля.
Ой хіба ж я, мати, не твоя дитина,
Коли моя мука тобі буде мила?
І до мого горя ти жалю не маєш,
Хто прийшовсь по серцю, забуть заставляєш!..
*(Пропевши, говорит).*
О мамо, мамо! Не погуби дочки своєй! *(Плачет).*

**Т е р п и л и х а** *(с чувством)*. Наталко, схаменись! Ти у мене одна, ти кров моя: чи захочу я тебе погубити? Убожество моє, старость силують мене швидше замуж тебе оддати. Не плач, дочко! Я тобі не ворог. Правда, Петро добрий парубок, та де ж він? Нехай же прийде, нехай вернеться до нас; він не лежень, трудящий, з ним обідніти до злиднів не можна. Але що ж! Хто відає — може, де запропастився, а може, і одружився де, може, забув і тебе. Тепер так буває, що одну нібито любить, а о другій думає.

**Н а т а л к а.** Петро не такий; серце моє за його ручається, і воно мені віщує що він до нас вернеться. Якби він знав, що ми тепер так бідні — о, з кінця світа прилинув би до нас на помощ.

**Т е р п и л и х а.** Не дуже довіряй своєму серцю: сей віщун часто обманює. Придивися, як тепер робиться в світі, та і о Петрі так думай. А лучче, якби ти була мені покорна і мене послухала.

**N 9**

Чи я тобі, дочко, не добра желаю,
Коли кого зятем собі вибираю?
Ой дочко, дочко! що ж мні начати?
Де ж люб'язного зятя достати?
Петро десь блукає, може, оженився,
Може, за тобою не довго журився.
Ой дочко, дочко! що ж мні начати,
Де ж люб'язного зятя достати?
По старості моїй живу через силу,
Не дождавшись Петра, піду і в могилу.
Ой дочко, дочко… и проч.
Тебе ж без приюту, молоду дитину,
На кого оставлю, бідну сиротину?
Ой дочко, дочко… й проч.

Ти на те ведеш, щоб я не дождала бачити тебе замужем, щоб через твоє упрямство не дожила я віку: бідность, сльози і перебори твої положать мене в домовину. *(Плачет)*.

**Н а т а л к а.** Не плачте, мамо! Я покоряюсь вашій волі і для вас за первого жениха, вам угодного, піду замуж; перенесу своє горе, забуду Петра і не буду ніколи плакати.

**Т е р п и л и х а.** Наталочко, дочко моя! Ти все для мене на світі! Прошу тебе: викинь Петра з голови — і ти будеш щасливою. Але хтось мелькнув мимо вікна, чи не йде хто до нас?

*(Уходит)*.

# ЯВЛЕНИЕ 5

Наталка *(одна)*.

Трудно, мамо, викинуть Петра із голови, а іще трудніше із серця. Но що робить!.. Дала слово за первого вийти замуж — для покою матері треба все перенести. Скроплю серце своє, перестану журитись, осушу сльози свої і буду весела. Женихи, яким я одказала, в другий раз не прив'яжуться; возному так одрізала, що мусить одчепитися; більше, здається, нема на приміті. А там... ох!.. Серце моє чогось щемить... *(Приметя приближение к двери, садится за роботу)*.

# Я В Л Е Н И Е 6

Наталка, Терпилиха и выборный.

**В ы б о р н ы й.** Помагай-бі, Наталко! Як ся маєш, як поживаєш?

**Н а т а л к а.** Ат, живемо і маємося, як горох при дорозі: хто не схоче той не вскубне.

**Т е р п и л и х а**. На нас, бідних і безпомощних, як на те похиле дерево, і кози скачуть.

**В ы б о р н ы й**. Хто ж тобі виноват, стара? Якби оддала дочку замуж, то і мала, хто вас обороняв би.

**Т е р п и л и х а.** Я сього тілько і хочу, так що ж...

**В ы б о р н ы й.** А що такеє? Може, женихів нема, абощо? А може, Наталка?..

**Т е р п и л и х а.** То бо то і горе! Скілько не траплялись і хороші людці, так: "Не хочу та й не хочу!"

**В ы б о р н ы й.** Дивно мені та чудно, що Наталка так говорить; я ніколи б од її розуму сього не ждав.

**Н а т а л к а.** Так то вам здається, а ніхто не віда, хто як обіда.

**Т е р п и л и х а.** От так все вона — приговорками та одговорками і вивертається; а до того іще як придасть охання та сльоз, то я і руки опущу.

**В ы б о р н ы й.** Час би, Наталко, взятись за розум: ти уже дівка, не дитя. Кого ж ти дожидаєшся? Чи не із города ти таку примху принесла з собою? О! там панночки дуже чваняться собою і вередують женихами: той не гарний, той не багатий, той не меткий; другий дуже смирний, інший дуже бистрий; той кирпатий, той носатий, та чом не воєнний, та коли і воєнний, то щоб гусарин. А од такого перебору досидяться до того, що послі і на їх ніхто не гляне.

**Н а т а л к а.** Не рівняйте мене, пане виборний, з городянками: я не вередую і не перебираю женихами. Ви знаєте, хто за мене сватався. Чи уже ж ви хочете спхнути мене із мосту та в воду?

**В ы б о р н ы й.** Правда, замуж вийти — не дощову годину пересидіти; але мені здається, якби чоловік надежний трапився, то б не треба ні для себе, ні для матері йому одказовать; ви люди не багаті.

**Т е р п и л и х а**. Не багаті! Та така бідність, таке убожество, що я не знаю, як дальше і на світі жити!

**Н а т а л к а.** Мамо! Бог нас не оставить: єсть і біднійші од нас, а живуть же.

**Т е р п и л и х а.** Запевне, що живуть, але яка жизнь їх!

**Н а т а л к а.** Хто живе чесно і годується трудами своїми, тому і кусок черствого хліба смачніший од м'ягкой булки, неправдою нажитої.

**Т е р п и л и х а.** Говори, говори! А на старості гірко терпіти нужду і во всім недостаток. *(К выборному)*. Хоть і не годиться своєї дочки вихваляти,

та скажу вам, що вона добра у мене дитина; вона обіщала для мого покою за першого жениха, аби б добрий, вийти замуж.

**В ы б о р н ы й.** Об розумі і добрім серці Наталки нічого і говорити; всі матері приміром ставлять її своїм дочкам. Тілько нігде правди дівати, трудненько тепер убогій дівці замуж вийти; без приданого, хоть будь вона мудрійша од царя Соломона, а краща од прекрасного Іосифа, то може умерти сідою панною.

**Т е р п и л и х а.** Наталко! Чуєш, що говорять? Жалій послі на себе, а не на другого кого.

**Н а т а л к а** *(вздыхает)*. Я і так терплю горе!

**В ы б о р н ы й.** Та можна вашому горю і пособити; *(лукаво)* у мене єсть на приміті чолов'яга і поважний, і багатий, і Наталку дуже собі уподобав.

**Н а т а л к а** *(в сторону)*. От і біда мені!

**Т е р п и л и х а.** Жартуєте, пане виборний!

**В ы б о р н ы й.** Без жартів, знаю гарного жениха для Наталки. А коли правду сказати, то я і прийшов за його поговорити з вами, пані Терпилихо.

**Н а т а л к а** *(с нетерпением)*, А хто такий той жених?

**В ы б о р н ы й.** Наш возний, Тетерваковський. Ви його знаєте… Чим же не чоловік?

**Н а т а л к а**. Возний? Чи він же мені рівня? Ви глумитеся надо мною, пане виборний!

**Т е р п и л и х а.** Я так привикла к своєму безталанню, що боюся і вірити, щоб була сьому правда.

**В ы б о р н ы й.** З якого ж побиту мені вас обманьовати? Возний Наталку полюбив і хоче на ній женитись; що ж тут за диво? Ну, скажіте ж хутенько, як ви думаєте?

**Т е р п и л и х а**. Я душею рада такому затеві.

**В ы б о р н ы й.** А ти, Наталко?

**Н а т а л к а.** Бога бійтесь, пане виборний! Мені страшно і подумати, щоб такий пан — письменний, розумний і поважний — хотів на мені женитись. Скажіте мені перше, для чого люди женяться?

**В ы б о р н ы й.** Для чого? Для того… а ти буцім не знаєш?

**Н а т а л к а.** Мені здається, для того, щоб завести хазяйство і сімейство; жити люб'язно і дружно; бути вірними до смерті і помагати одно другому. А пан, который жениться на простій дівці, чи буде її вірно любити? Чи буде їй щирим другом до смерті? Йому в голові і буде все роїтися, що він її виручив із бідності, вивів в люди і що вона йому не рівня; буде на неї дивитися з презирством і обходитися з неповагою, і у пана така жінка буде гірше наймички… буде крепачкою.

**Т е р п и л и х а.** От так вона всякий раз і занесе, та й справляйся з нею. Коли на те пішло, то я скажу: якби не годованець наш Петро, то й Наталка була б як шовкова.

**В ы б о р н ы й.** Петро? Де ж він? А скілько років, як він пропада?

**Т е р п и л и х а.** Уже років трохи не з чотири.

**В ы б о р н ы й.** І Наталка так обезглузділа, що любить за пропастившогося Петра? І Наталка, кажеш ти, добра дитина, коли бачить рідну свою при старості, в убожестві, всякий час з заплаканими очима і туж-туж умираючу од голодної смерті, — не зжалиться над матір'ю? А ради кого? Ради пройдисвіта, ланця, що, може, де в острозі сидить, може, умер або в москалі завербовався!..

В продолжение сего монолога мать й дочь плачут.

**В ы б о р н ы й.**
Ей, Наталко, не дрочися!
**Т е р п и л и х а.**
Та пожалій рідной,
Мене, старой, бідной,
Схаменися!
**Н а т а л к а.**
Не плач, мамо, не журися!
**В ы б о р н ы й.**
Забудь Петра-ланця,
Пройдоху-поганця, —
Покорися!
**Т е р п и л и х а.**
Будь же дочко, мні неслушна!
**Н а т а л к а.**
Тобі покоряюсь,
На все соглащаюсь
Прямодушно.
**В с е т р о є.**
Де згода в сімействі, де мир і тишина,
Щасливі там люди, блаженна сторона.
Їх бог благословляєть,
Добро їм посилаєть,
І з ними вік живеть.

**Т е р п и л и х а.** Дочко моя! Голубко моя! Пригорнись до мого серця, покорность твоя жизні і здоров'я мені придаєть. За твою повагу і любов до мене бог тебе не оставить, моє дитятко!

**Н а т а л к а**. Мамо, мамо! Все для тебе стерплю, все для тебе зроблю, і коли мені бог поможеть осушити твої сльози, то я найщасливіша буду на світі, тілько...

**В ы б о р н ы й.** А все-таки "тілько"! Вже куда не кинь, то клин. Викинь лиш дур з голови; удар лихом об землю, — мовчи та диш!

**Т е р п и л и х а.** Так, дочко моя! Коли тобі що і наверзеться на ум, то подумай, для кого і для чого виходиш за возного замуж.

**Н а т а л к а.** Так я сказала уже, що все для тебе зроблю, тілько щоб не спішили з весіллям.

**В ы б о р н ы й**. А нащо ж і одкладовать в довгий ящик; адже ми не судді.

**Т е р п и л и х а**. Да треба ж таки прибраться к весіллю: хоть рушники і єсть готові, так іще дечого треба.

**В ы б о р н ы й.** Аби рушники були, а за прибори на весілля не турбуйтеся: наш возний — чоловік, не взяв його кат — на свій кошт таке бундючне весілля уджигне, що ну! Послухайте ж сюда: сьогодня зробимо сватання, і ви подавайте рушники, а там уже умовитеся собі з паном женихом і за весілля. Прощайте! Гляди ж, Наталко, не згедзайся, як старости прийдуть! Пам'ятуй, що ти обіщала матері. Прощайте, прощайте!

**Т е р п и л и х а.** Прощайте, пане виборний. Спасеть вас бог за вашу приязнь.

*(Уходит вместе с выборньм)*.

## Я В Л Е Н И Е 7

Наталка *(одна)*.

Не минула мене лиха година; возний гірше реп'яха причепився. А здається, що Макогоненко до всей біди привідця. Боже милосердний! Що зо мною буде! Страшно і подумать, як з немилим чоловіком весь вік жити, як нелюба миловати, як осоружного любити. Куда мені діватись? Де помощі шукати? Кого просити? Горе мені! Добрі люди, помогіте мені, пожалійте мене! А я од всього серця жалію об дівках, які в такій біді, як я тепер. *(Становится на колени и, поднимая руки вверх, говорит)*, Боже! Коли уже воля твоя єсть, щоб я була за возним, ти вижени любов до Петра із мого серця і наверни душу мою до возного, а без сього чуда я пропаду навіки… *(Встает и поет)*.

Чого ж вода каламутна, чи не хвиля збила?
Чого ж і я смутна тепер, чи не мати била?
Мене ж мати та не била — самі сльози ллються;
Од милого людей нема, од нелюба шлються.
Прийди, милий, подивися, яку терплю муку!
Ти хоть в серці, но од тебе беруть мою руку.
Спіши, милий, спаси мене од лютой напасті!
За нелюбом коли буду, то мушу пропасти.

# Д Е Й С Т В И Е II

Театр представляет прежнюю улицу.

# Я В Л Е Н И Е 1

Микола *(один)*.

Один собі живу на світі, як билинка на полі; сирота — без роду, без племені, без талану і без приюту. Що робить — і сам не знаю. Був у городі, шукав міста, но скрізь опізнився. *(Думает)*. Одважусь в пекло на три дні! Піду на Тамань, пристану до чорноморців. Хоть із мене і непоказний козак буде, та єсть же і негіднійші од мене. Люблю я козаків за їх обичай! Вони коли не п'ють, то людей б'ють, а все не гуляють. Заспіваю лиш пісню їх, що мене старий запорожець Сторчогляд вивчив.

**N 12**

Гомін, гомін, гомін, гомін по діброві,
Туман поле покриває, мати сина виганяє.
"Іди, сину, іди, сину, пріч од мене,
Нехай тебе орда возьме, нехай тебе орда возьме".
"Мене, мати, мене, мати, орда знає,
В чистім полі об'їжджає, в чистім полі об'їжджає".
"Іди, сину, іди, сину, пріч од мене,
Нехай тебе ляхи возьмуть, нехай тебе ляхи возьмуть".
"Мене, мати, мене, мати, ляхи знають,
Пивом-медом наповають, пивом-медом наповають".
"Іди сину, іди, сину, пріч од мене,
Нехай тебе турчин возьме, нехай тебе турчин возьме".
"Мене, мати, мене, мати, турчин знає,
Сріблом, злотом наділяє, сріблом, злотом наділяє".
"Іди, сину, іди, сину, пріч од мене,
Нехай тебе москаль возьме, нехай тебе москаль возьме".
"Піду, мати, москаль мене добре знає,
Давно уже підмовляє, давно мене підмовляє.
У москаля, у москаля добре жити,
Будем татар, турків бити, будем татар, турків бити".

Так і я з чорноморцями буду тетерю їсти, горілку пити, люльку курити і черкес бити. Тілько там треба утаїти, що я письменний: у них, кажуть, із розумом не треба висоватись; та се невелика штука. І дурнем не трудно прикинутись.

# Я В Л Е Н И Е 2

Петро и Микола.

**П е т р о** *(выходит на сцену и, не видя Миколы, поет)*.

**N 13**

Сонце низенько,
Вечір близенько,
Спішу до тебе,
Лечу до тебе,
Моє серденько!
Ти обіщалась
Мене вік любити,
Ні з ким не знаться
І всіх цураться,
А для мене жити.
Серденько моє,
Колись ми обоє
Любились вірно,
Чесно, примірно
І жили в покої.
Ой, як я прийду,
Тебе не застану,
Згорну я рученьки
Згорну я білії
Та й нежив стану...

**М и к о л а** *(в сторону)*. Се не із нашого села і вовся мені незнакомий.

**П е т р о** *(в сторону)*. Яке се село? Воно мені не в приміту.

**М и к о л а** *(подходя к Петру)* Здоров, пане брате! Ти, здається, не тутешній.

**П е т р о.** Ні, пане брате.

**М и к о л а.** Відкіль же ти?

**П е т р о.** *Я?.. (С улыбкою)*. Не знаю, як би тобі і сказати — відкіль хочеш...

**М и к о л а.** Та уже ж ти не забув хоть того міста, де родився?

**П е т р о**. О, запевне не забув, бо і вовся не знаю.

**М и к о л а**. Та що ж ти за чоловік?

**П е т р о.** Як бачиш: бурлака на світі; тиняюсь од села до села, а тепер

іду в Полтаву.

**М и к о л а.** Може, у тебе родичі єсть в Полтаві або знакомі?

**П е т р о**. Нема у мене ні родичів, ні знакомих. Які будуть знакомі або родичі у сироти?

**М и к о л а.** Так ти, бачу, такий, як і я — безприютний.

**П е т р о.** Нема у мене ні кола, ні двора: весь тут.

**М и к о л а.** О братику *(берет Петра за руку)*. Знаю я добре, як тяжко бути сиротою і не мати містечка, де б голову приклонити.

**П е т р о.** Правда твоя, брате; но я, благодареніє богу, до сього часу прожив так на світі, що ніхто нічим мене не уразить. Не знаю, чи моя одинакова доля з тобою, чи од того, що і ти чесний парубок, серце моє до тебе склоняється, як до рідного брата. Будь моїм приятелем...

# ЯВЛЕНИЕ 3

Те же й возный выходит от Терпилихи с перевязанною рукою шелковым платком.

Выбороный — в белом рушнике через плечо, каковые дают в Малороссии старостам при сватанье.

Возный выходит вперед и прохаживается вполеречь сцены с довольною миною.

Микола и Петро стоят в стороне поотдаль, а выборньй громко говорит в дверь Терпилихи.

**Выборный.** Та ну-бо, Борисе, іди з нами! Мені до тебе діло єсть.

**Терпилиха** *(в своей хате)*. Дайте йому покой, пане виборний! Нехай трохи прочумається.

**Выборный.** Та надворі швидше провітриться.

**Терпилиха**. В хаті лучче: тут ніхто не побачить і не осудить.

**Выборный**. За всі голови! *(Отходит от двери)*. Не стидно, хоть на сватанні і через край смикнув окаянної варенухи *(Увидя Миколу)*. Здоров, Миколо! Що ти тут робиш? Давно вернувся із города?

**Возный.** Не обрітається лі в городі новинок каких курйозних?

**Выборный.** Адже ти був на базарі — що там чути?

**Микола.** Не чув, далебі, нічого. Та в городі тепер не до новин; там так старі доми ламають, та улиці застроюють новими домами, та кришки красять, та якісь пішоходи роблять, щоб в грязь добре, бач, ходити було пішки, що аж дивитись мило.

**Возный.** Дивитись мило, а слухати, що міщанство і купечество говорить, чи мило, чи ні?

**Выборный.** А що ж вони будуть говорити? Не тепер же та й не од себе видумали таку перестройку города. Хто ж виноват безпечним людям, що не запаслися заздалегідь деревом, досками і дранню. Од того і тяжко. Ви думаєте, весело і старшині принуждати других виполняти те, що їм велять. Та що ж робить, нігде дітись, коли треба управлятись.

**Возный.** Що правда, то правда; трохи крутенько загалили, так і те ж треба сказати, що всякий господар для себе ж і строїть.

**Микола.** Інші хати такі були, що якби не веліли порозламовати, то б од вітру самі попадали і подавили б своїх хазяїнів. Коли прислухатись, хто більше гримає на сю перестройку, то одні тузи, багачі. А середнього розбору мовча строять. Да уже ж і город буде, мов мак цвіте! Якби покойні шведи, що згинули під Полтавою, повставали, то б тепер не пізнали Полтави!

**Возный.** По крайній мірі — теє-то як його — чи не чути чого об обидах, спорах і грабежах і — теє-то як його — о жалобах і позвах?

**Выборный.** Та що його питати: він по городу гав ловив та

витрішки продавав... *(К Миколе)*. Чом ти, йолопе, не кланяєшся пану возному та не поздоровиш його? Адже бачиш — він заручився.

**М и к о л а**. Поздоровляю вас, добродію... А з ким же бог привів?

**В о з н ы й**. З найкращою зо всього села і всіх прикосновенних околиць дівицею.

**В ы б о р н ы й.** Не скажемо, нехай кортить! *(Отходя)*. А се що за парубок?

**М и к о л а**. Се мій знакомий; іде із Коломака в Полтаву на заробіток.

**В о з н ы й.** Хіба-разві — теє-то як його — із Коломака через наше село дорога в город?

**П е т р о.** Я нарошне прийшов сюда з ним побачитись.

Выборный и возный уходят.

# Я В Л Е Н И Е 4

Петро и Микола.

**П е т р о.** Се старший в вашім селі?

**М и к о л а.** Який чорт; він живе тільки тут; бач, возний — так і бундючиться, що помазався паном. Юриста завзятий і хапун такий, що із рідного батька злупить!

**П е т р о.** А то, другий?

**М и к о л а.** То виборний Макогоненко; чоловічок і добрий був би, так біда — хитрий, як лисиця, і на всі сторони мотається; де не посій, там і уродиться, і уже де і чорт не зможе, то пошли Макогоненка, зараз докаже.

**П е т р о.** Так він штука! Кого ж вони висватали?

**М и к о л а.** Я догадуюсь; тут живе одна бідна вдова з дочкою, то, мабуть, на Наталці возний засватався, бо до неї багато женихів залицялись.

**П е т р о** *(в сторону)*. На Наталці!.. *(Успокоясь)*. Но Наталка не одна на світі. (*К Миколе*). Так, видно, Наталка багата, хороша і розумна?

**М и к о л а.** Правда, хороша і розумна, а до того і добра; тільки не багата. Вони недавно тут поселились і дуже бідно живуть. Я далекий їх родич і знаю їх бідне поживання.

**П е т р о.** Де ж вони перше жили?

**М и к о л а.** В Полтаві.

**П е т р о** *(с ужасом)*. В Полтаві!..

**М и к о л а.** Чого ж ти не своїм голосом крикнув?

**П е т р о.** Миколо, братику мій рідний! Скажи по правді: чи давно уже Наталка з матір'ю тут живуть і як вони прозиваються?

**М и к о л а.** Як тут вони живуть… *(Говорит протяжно, как будто в мыслях рассчитывает время)*. Четвертий уже год. Вони оставили Полтаву зараз по смерті Наталчиного батька.

**П е т р о** *(вскрикивает)*. Так він умер!

**М и к о л а**. Що з тобою робиться?

**П е т р о.** Нічого, нічого… Скажи, будь ласкав, як вони прозиваються?

**М и к о л а.** Стара прозивається Терпилиха Горпина, а дочка — Наталка.

Петро всплескивает руками, закрывает ими лицо, опускает голову и стоит неподвижно.

**М и к о л а** *(бьет себя по лбу и делает знак, как будто что-то отгадал, и говорит)*, Я не знаю, хто ти, і тепер не питаюся, тільки послухай:

Вітер віє горою,
Любивсь Петрусь зо мною,
Ой, лихо, не Петрусь,
Лице біле, чорний ус!
Полюбила Петруся
І сказати боюся,
Ой, лихо, не Петрусь,
Лице біле, чорний ус!
А за того Петруся
Била мене матуся,
Ой, лихо, не Петрусь...
Де ж блукає мій Петрусь,
Що і досі не вернувсь?
Ой, лихо, не Петрусь...
Я хоть дівка молода,
Та вже знаю, що біда.
Ой, лихо, не Петрусь,
Лице біле, чорний ус!
А що, може, не одгадав? *(Обнимает Петра)*.

**П е т р о.** Так, угадав!.. Я — той нещасний Петро, якому Наталка припівала сю пісню, якого вона любила і обіщала до смерті не забути, а тепер...

**М и к о л а.** Що ж тепер? Іще ми нічого не знаємо, може, і не її засватали.

**П е т р о.** Но серце моє замирає, начувається для себе великого горя. Братику Миколо, ти говорив мені, що ти їх родич, чи не можна тобі довідаться о сватанні Наталки? Нехай буду знати свою долю.

**М и к о л а.** Чому ж не можна? Коли хочеш, я зараз піду і все розвідаю. Та скажи мені, чи говорити Наталці, що ти тут?

**П е т р о.** Коли вона свободна, то скажи за мене, а коли заручена, то лучче не говори. Нехай один буду я горювати і сохнути з печалі. Нащо їй вспоминати об тім, якого так легко забула!

**М и к о л а.** Стережись, Петре, нарікати на Наталку. Скілько я знаю її, то вона не од того іде за возного, що тебе забула. Подожди ж мене тут. *(Уходит к Терпилихе)*.

# ЯВЛЕНИЕ 5

Петро *(один)*.

Чотири годи уже, як розлучили мене з Наталкою. Я бідний був тогді і любив Наталку без всякой надежди. Тепер, наживши кровавим потом копійку, спішив, щоб багатому Терпилові показатись годним його дочки; но вмісто багатого батька найшов мать і дочку в бідності і без помощі. Все здається, близило мене до щастя, но, як на те, треба ж опізнитись одним днем, щоб горювати во всю жизнь! Кого безталання нападе, тому нема ні в чім удачі. Правду в тій пісні сказано, що сосідові все удається, всі його люблять, всі до його липнуть, а другому все як одрізано. *(Поет)*.

**N 15**

У сосіда хата біла,
У сосіда жінка мила,
А у мене ні хатинки,
Нема щастя ані жінки.
За сосідом молодиці,
За сосідом і вдовиці,
І дівчата поглядають, —
Всі сосіда полюбляють.
Сосід ранше мене сіє, —
У сосіда зеленіє,
А у мене не орано
І нічого не сіяно.
Всі сосіда вихваляють,
Всі сосіда поважають;
А я марно часи трачу,
Один в світі — тілько плачу.

Во время пения Макогоненко выходит на сцену, слушает и по окончании подходит к Петру и говорит.

# ЯВЛЕНИЕ 6

Петро и выборный.

**Выборный.** Ти, небоже, і співака добрий.

**Петро.** Не так, щоб дуже — от аби-то.

**Выборный**. Скажи ж мені, відкіль ти ідеш, куда і що ти за чоловік?

**Петро.** Я собі бурлака; шукаю роботи по всіх усюдах і тепер іду в Полтаву.

**Выборный.** Де ж ти бував, що ти видав і що чував?

**Петро.** Довго буде все розказовати. Був я і у моря; був на Дону, був на лінії, заходив і в Харков.

**Выборный.** І в Харкові був? Лепський то десь город?

**Петро**. Гарний город; там всього доброго єсть, я і в театрі був.

**Выборный**. Де? В театрі? А що се таке театр, город чи містечко?

**Петро.** Ні, се не город і не містечко, а в городі вистроєний великий будинок. Туда ввечері з'їжджаються пани і сходяться всякі люди, хто заплатити може, і дивляться на комедію.

**Выборный**. На комедію *(знак удивления)*. Ти ж бачив, пане брате, сю комедію, яка вона?

**Петро.** І не раз бачив. Се таке диво — як побачиш раз, то і вдруге схочеться.

# ЯВЛЕНИЕ 7

Те же и возный.

**Возный.** Що ти тут, старосто мій, — теє-то як його — розглагольствуєш з пришельцем?

**Выборный.** Та тут диво, добродію; сей парняга був у театрі та бачив і комедію і зачав було мені розказовати, яка вона, та ви перебили.

**Возный.** Комедія, сиріч, лицедійство. *(К Петру)*. Продолжай, вашець...

**Петро.** На комедії одні виходять — поговорять, поговорять та й підуть; другі вийдуть — те ж роблять; деколи під музику співають, сміються, плачуть, лаються, б'ються, стріляються, колються і умирають.

**Выборный.** Так таке то комедія? Єсть же на що дивитись, коли люди убиваються до смерті; нехай їй всячина!..

**Возный.** Они не убиваються і не умирають — теє-то як його — настояще, а тілько так удають іскусно і прикидаються мертвими. О, якби справді убивалися, то б було за що гроші заплатити!

**Выборный.** Так се тілько гроші видурюють! Скажи ж, братику, яке тобі лучче всіх полюбилось, як каже пан возний, лицемірство?

**Возный.** Не лицемірство, а лицедійство.

**Выборный.** Ну, ну! Лицедійство...

**Петро.** Мені полюбилась наша малоросійська комедія; там була Маруся, був Климовський, Прудиус і Грицько.

**Выборный.** Розкажи ж мені, що вони робили, що говорили.

**Петро.** Співали московські пісні на наш голос, Климовський танцьовав з москалем. А що говорили, то трудно розібрати, бо сю штуку написав москаль по-нашому і дуже поперевертав слова.

**Выборный.** Москаль? Нічого ж і говорити! Мабуть, вельми нашкодив і наколотив гороху з капустою.

**Петро.** Климовський був письменний, компоновав пісні і був виборний козак: служив в полку пана Кочубея на баталії з шведами під нашою Полтавою.

**Возный.** В полку пана Кочубея? Но в славнії полтавські времена — теє-то як його — Кочубей не бил полковником і полка не іміл; ібо і пострадавший от ізверга Мазепи за вірность к государю і отечеству Василій Леонтійович Кочубей бил генеральним суддею, а не полковником.

**Выборный.** Так се так не во гнів сказати: буки-барабан-башта, шануючи бога і вас.

**Возный.** Великая неправда виставлена пред очі публичності. За сіє малоросійськая літопись вправі припозвать сочинителя позвом к отвіту.

**Петро.** Там і Іскру почитують.

**Возный.** Іскра, шурин Кочубея, бил полковником полтавським і

пострадал вмісті з Кочубеєм, мало не за год до Полтавськой баталії; то думать треба, що і полк не ему принадлежал во врем'я сраженія при Полтаві.

**П е т р о.** Там Прудиуса і писаря його Грицька дуже бридко виставлено, що нібито царську казну затаїли.

**В о з н ы й.** О, се діло возможне і за се сердиться не треба. В сім'ї не без виродка — теє-то як його. Хіба єсть яка земля, праведними Іовами населена? Два плута в селі і селу безчестям не роблять, а не тілько цілому краєві.

**В ы б о р н ы й.** От то тілько нечепурне, що москаль взявся по-нашому і про нас писати, не бачивши зроду ні краю і не знавши обичаїв і повір'я нашого. Коли не піп...

**В о з н ы й** *(перебивая)*. Полно, довольно, годі, буде балакати. Тобі яке діло до чужого хисту? Ходім лиш до будущої моєї тещі. *(Уходят)*.

# Я В Л Е Н И Е 8

Петро *(один)*.

Горько мені слухати, що Терпилиху зоветь другий, а не я, тещею. Так Наталка не моя? Наталка, котору я любив більше всього на світі; для которої одважовав жизнь свою на всі біди, для которої стогнав під тяжкою роботою, для которої скитався на чужині і зароблену копійку збивав докупи, щоб розбагатіть і назвать Наталку своєю вічно! І коли сам бог благословив мої труди, Наталка тогді достається другому! О злая моя доле! Чом ти не такая, як других? *(Поет)*.

## N 16

Та йшов козак з Дону, та з Дону додому,
Та з Дону додому, та сів над водою.
Сівши над водою, проклинає долю:
Ой доле, ти, доле, доле моя злая!
Доле моя злая, чом ти не такая!
Чом ти не такая, як доля чужая?
Другим даєш лишнє, мене ж обижаєш,
І що мені миле, і те однімаєш.
Не спасибі долі, коли козак в полі,
Бо коли він в полі, тогді він на волі.
Ой, коли б ти, доле, вийшла ко мні в поле,
Тогді б ти згадала, кого обижала.

# Я В Л Е Н И Е 9

Петро и Микола.

**П е т р о.** А що, Миколо! яка чутка?

**М и к о л а.** Не успів нічого і спитати. Лихий приніс возного з виборним. Та тобі б треба притаїтись де-небудь. Наталка обіщала на час сюда вийти.

**П е т р о.** Як я удержусь не показатись, коли побачу свою милу?

**М и к о л а.** Я кликну тебе, коли треба буде.

Петро прячется.

# Я В Л Е Н И Е 10

Микола и Наталка.

**Н а т а л к а** *(выходя поспешно)*. Що ти хотів сказати мені Миколо? Говори швидше, бо за мною зараз збігаються.

**М и к о л а.** Нічого. Я хотів спитати тебе, чи ти справді посватана за возного?

**Н а т а л к а** *(печально)*. Посватана... Що ж робить, не можна більше сопротивлятися матері. Я і так скілько одвильовалася і всякий раз убивала її своїм одказом.

**М и к о л а.** Ну, що ж? Возний — не взяв його враг — завидний жених. Не бійсь, полюбиться, а може, і полюбивсь уже?

**Н а т а л к а** *(с упреком)*. Миколо, Миколо! Не гріх тобі тепер надо мною сміятись! Чи можна мені полюбити возного або кого другого, коли я люблю одного Петра. О, коли б ти знав. його, пожалів би і мене, і його.

**М и к о л а.** Петра? *(Поет)*.

Що за того Петруся
Била мене матуся.
Ой, лихо, не Петрусь,
Лице біле, чорний ус.

**Н а т а л к а** *(заплакав)*. Що ти мені згадав! Ти роздираєш моє серце. О, я бідна! *(Помолчав, указывает на реку)*. Бачиш Ворскло?.. Або там, або ні за ким.

**М и к о л а** *(показывает в ту сторону, куда спрятался Петро)*. Бачиш ту сторону? Отже, і в Ворсклі не будеш, і журитись перестанеш.

**Н а т а л к а.** Ти, мені здається, побувавши довго в городі, ошалів і совсім не тим став, що був.

**М и к о л а.** Коли хочеш, то я так зроблю, що і ти не та будеш, що тепер.

**Н а т а л к а.** Ти чорт знаєть що верзеш, піду лучче додому. *(Хочет уйти)*.

**М и к о л а** *(удерживает)*. Пожди, одно слово вислухай, та й одв'яжись од мене.

**Н а т а л к а.** Говори ж — що такеє?

**М и к о л а.** Хочеш бачити Петра?

**Н а т а л к а.** Що ти? Перехрестись! Де б то він взявся?

**М и к о л а.** Він тут, та боїться показатись тобі, потому що ти посватана за возного.

**Н а т а л к а.** Чого ж йому боятись? Нам не гріх побачитись, я іще не вінчана... Та ти обманюєш!..

**М и к о л а.** Не обманую — приглядайся! Петре, явись!

Наталка при появлении Петра вскрикивает: "Петро!" Петро вскрикивает: "Наталка!", оба стремятся друг к другу, обнимаются.

Немая сцена.

**М и к о л а** *(поет)*,

Поблукавши, мій Петрусь
До мене оп'ять вернувсь.
Ой, лихо, не Петрусь,
Лице біле, чорний ус.

**П е т р о.** Наталко! В який час тебе я встрічаю!.. І для того тілько побачились, щоб навіки розлучитись.

**Н а т а л к а.** О Петре! Скілько сльоз вилила я за тобою. Я знаю тебе і затим не питаюся, чи іще ти любиш мене, а за себе — божусь...

**М и к о л а** *(перебиваєт)*. Об любові поговорите другим разом, ліпшим часом; а тепер поговоріте, як з возним розв'язаться.

**Н а т а л к а.** Не довго з ним розв'язаться: не хочу, не піду, та й кінці в воду!

**П е т р о.** Чи добре так буде? Твоя мати...

**Н а т а л к а** *(перебиваєт)*. Мати моя хотіла, щоб я за возного вийшла замуж затим, що тебе не було. А коли ти прийшов, то возний мусить одступитися.

**П е т р о.** Возний — пан, чиновний і багатий, а я не маю нічого. Вам з матір'ю треба подпори і защити, а я через себе ворогів вам прибавлю, а не помощ подам.

**Н а т а л к а.** Петре! Не так ти думав, як одходив!

**П е т р о.** Я одинаковий, як тогді був, так і тепер, і скажу тобі, що і мати твоя не согласиться проміняти багатого зятя на бідного.

**М и к о л а.** Трохи Петро неправду говорить.

**Н а т а л к а.** Одгадую своє нещастя! Петро більше не любить мене і йому нужди мало, хоть би я і пропала. От яка тепер правда на світі!

**Н а т а л к а.**
Підеш, Петре, до тієї, яку тепер любиш,
Перед нею мене, бідну, за любов осудиш.
**П е т р о.**
Я другої не полюбив і любить не буду,
Тебе ж, моє серденятко, по смерть не забуду.
**О б а  в м е с т е.**
**Н а т а л к а.**
Коли б любив по-прежньому,
То б не мав цураться;
Не попустив свою милу
Другому достаться.
**П е т р о.**
Люблю тебе по-прежньому,
Не думав цураться;
Не попущу мою милу
Другому достаться.
**Н а т а л к а.**
Я жизнь свою ненавиджу, з серцем не зладію,
Коли Петро мій не буде, то смерть заподію.
**П е т р о.**
Коли вірно Петра любиш, так живи для його,
Молись богу, моя мила, не страшись нікого.
**О б а.**
Бог поможе серцям вірним пережити муки;
Душі наші з'єдинились, з'єдинить і руки.

**М и к о л а.** Так, Наталко! Молись богу і надійся од його всього доброго. Бог так зробить, що ви обоє незчуєтесь, як і щастя на вашій стороні буде.

**Н а т а л к а.** Я давно уже поклялась і тепер клянусь, що кромі Петра ні за ким не буду. У мене рідна мати — не мачуха, не схоче своєї дитини погубити.

**П е т р о.** Дай боже, щоб її природна доброта взяла верх над приманою багатого зятя.

**Н а т а л к а.** Петре! Любиш ти мене?

**П е т р о.** Ти все-таки не довіряєш? Люблю тебе більше, як самого себе.

**Н а т а л к а.** Дай же мені свою руку! *(Взявши руки)*. Будь же бодрим і мені вірним, а я навік твоя.

**М и к о л а.** Ай Наталка! Ай Полтавка! От дівка, що і на краю пропасті не тільки не здригнулась, но і другого піддержує. *(К Наталке)*. За се заспіваю тобі пісню про Ворскло, щоб ти не важилась його прославляти

собою, воно і без тебе славне. *(Поет)*.

**N 18**

Ворскло річка
Невеличка,
Тече здавна,
Дуже славна
Не водою, а войною,
Де швед поліг головою.
Ворскло зріло
Славне діло:
Як цар білий,
Мудрий, смілий,
Побив шведську вражу силу
І насипав їм могилу.
Козаченьки
З москалями
Потішились
Над врагами,
Добре бившись за Полтаву
Всій Росії в вічну славу!

**П е т р о.** Отже ідуть…

**М и к о л а.** Кріпись, Петре, і ти, Наталко!.. Наступає хмара, і буде великий грім.

# ЯВЛЕНИЕ 11

Те же, возный, выборный и Терпилиха.

**Выборный.** Що ви тут так довго роздабарюєте?

**Возный.** О чем ви — теє-то як його — бесідуєте?

**Терпилиха** *(увидя Петра)*. Ох, мені лихо!

**Наталка.** Чого ви лякаєтесь, мамо? Се Петро.

**Терпилиха.** Свят, свят, свят! Відкіль він взявся? Се мара!

**Петро.** Ні, се не мара, а се я — Петро, і тілом, і душею.

**Возный** *(к виборному)*. Що се за Петро?

**Выборный.** Се, мабуть, той, що я вам говорив, Наталчин любезний, пройдисвіт, ланець.

**Возный** *(к Петру)*. Так ти, вашець, Петро? Чи не можна б — теє-то як його — убиратись своєю дорогою, бо ти, кажеться, бачиться, видиться, здається, меж нами лишній.

**Наталка.** Почому ж він лишній?

**Терпилиха.** І відомо — лишній, коли не в час пришов хати холодити.

**Петро.** Я вам ні в чім не помішаю, кінчайте з богом те, що начали.

**Наталка.** Не так-то легко можна окончпти те, що вони начали.

**Возный**. А по какой би то такой резонной причині?

**Наталка.** А по такій причині: коли Петро мій вернувсь, то я не ваша, добродію.

**Возный.** Однако ж, вашеці проше, ви рушники подавали, сиріч — теє-то як його — ти одружилася зо мною.

**Наталка.** Далеко іще до того, щоб я з вами одружилася! Рушники нічого не значать.

**Возный** *(к Терпилихе)*. Не прогнівайся, стара. Дочка твоя — теє-то як його — нарушаеть узаконенний порядок. А понеже рушники і шовковая хустка суть доказательства добровольного і непринужденного єя согласія бить моєю сожительницею, то в таковом припадкі станете пред суд, заплатите пеню і посидите на вежі.

**Выборный.** О, так! так! Зараз до волосного правленія та і в колоду.

**Терпилиха** *(со страхом)*. Батечки мої, умилосердітесь! Я не одступаю од свого слова. Що хочете робіте з Петром, а Наталку, про мене, зв'яжіте і до вінця ведіте.

**Наталка.** Не докажуть вони сього. Петро нічого не виноват, а я сама не хочу за пана возного: до сього силою ніхто мене не принудить. І коли на те іде, так знайте, що я вічно одрікаюсь од Петра і за возним ніколи не буду.

**Микола.** Що то тепер скажуть?

**Выборный.** От вам і Полтавка! Люблю за обичай!

**Т е р п и л и х а.** Вислухайте мене, моїріднії! Дочка моя до сього часу не була такою упрямою і смілою; а як прийшов сей *(указывает на Петра)* шибеник, пройдисвіт, то і Наталка обезуміла і зробилась такою, як бачите. Коли ви не випровадите відсіль сього голодрабця, то я не ручаюсь, щоб вона і мене послухала.

**В о з н ы й и В ы б о р н ы й** *(вместе)*. Вон, розбишако, із нашого села зараз... І щоб твій і дух не пах! А коли волею не підеш, то туда заправторимо, де козам роги правлять.

**Т е р п и л и х а.** Зслизни, маро!

**П е т р о**. Утихомиртесь на час і вислухайте мене: що ми любились з Наталкою, про те і богу, і людям ізвісно; но щоб я Наталку одговорьовав іти замуж за пана возного, научав дочку не слухати матері і поселяв несогласіє в сім'ї — нехай мене бог накаже! Наталко, покорися своїй долі, послухай матері, полюби пана возного і забудь мене навіки! *(Отворачивается й утирает слезы. Все показывают вид участия в горести Петра, даже и возный)*.

**Т е р п и л и х а** *(в сторону)*. Добрий Петро! Серце моє против волі за його вступається!

Наталка плачет, возный рассуждает.

**В ы б о р н ы й.** Що не говори, а мені жаль його.

**М и к о л а.** На чім то все се окошиться?

**В о з н ы й** *(Петру)*. Ти, вашець, — теє-то як його — куда тепер помандруєш?

**П е т р о.** Я ішов в Полтаву, но тепер піду так, щоб ніколи сюда не вертатись... Іще пару слов скажу Наталці. Наталко! Я через тебе оставив Полтаву і для тебе в дальніх сторонах трудився чотири годи; ми з тобою виросли і згодовалися вкупі у твоєї матері, ніхто не воспретить мені почитати тебе своєю сестрою. Що я нажив — все твоє: на, возьми! *(Вынимает из-за пазухи завернутые в лубки деньги)*. Щоб пан возний ніколи не попрекнув тебе, що взяв бідну і на тебе іздержався. Прощай! Шануй матір нашу, люби свого судженого, а за мене одправ панахиду.

**Н а т а л к а.** Петре! Нещастя моє не таке, щоб грішми можна од його одкупитися: воно тут! *(Показывает на сердце)*. Не треба мені грошей твоїх. Вони мені не поможуть. Но бідою нашою не потішаться вороги наші... І моїй жизні конець недалеко... *(Склоняется на плечо Петру)*.

**Т е р п и л и х а** *(подбегает и обнимает Петра)*. Петре!

**Н а т а л к а** *(обнимая Петра, говорит матери)*. Мамо! Кого ми теряємо!

**М и к о л а** *(виборному)*. А тобі як він здається?

**В и б о р н ы й.** Такого чоловіка, як Петро, я зроду не бачив!

**В о з н ы й** *(вышед вперед на сцену)*. Размишлял я предовольно, і нашел, что великодушной поступок всякії страсті в нас пересиливаєть. Я — возний і признаюсь, что от рожденія моєго расположен к добрим ділам; но, за недосужностію по должності і за другими клопотами, доселі ні одного не зділал. Поступок Петра, толіко усердний і без примісу

ухищренія, подвигаєть мене на нижеслідующеє... *(К Терпилихе)*. Ветхая деньми! благословиши лі на благоє діло?

**Т е р п и л и х а.** Воля ваша, добродію! Що не зробите, все буде хороше: ви у нас пан письменний.

**В о з н ы й.** Добрий Петре і бойкая Наталко! Приступіте до мене! *(Берет их за руки, подводит к матери и говорит)*. Благослови дітей своїх щастям і здоров'ям. Я одказуюсь од Наталки і уступаю Петру во вічноє і потомственноє владініє з тим, щоб зробив її благополучною. *(К зрителям)*. Поєліку же я — возний, то по привілегії, Статутом мні наданой, заповідаю всім: "Где два б'ються — третій не мішайсь!" і твердо пам'ятовать, що насильно милим не будеш.

**П е т р о и Н а т а л к а** *(когда возный говорит к зрителям, обнимают мать, а по окончании говорят)*. Мати наша рідная, благослови нас!

**Т е р п и л и х а.** Бог з'єднаєть вас чудом, нехай вас і благословить своєю благостію...

**М и к о л а.** От такові-то наші полтавці! Коли діло піде, щоб добро зробити, то один перед другим хватаються.

**В ы б о р н ы й.** Наталка — по всьому полтавка, Петро — полтавець, та й возний, здається, не з другой губернії.

**П е т р о.** Наталко! Тепер ми ніколи не розлучимося. Бог нам поміг перенести біди і напасті, він поможе нам вірною любовію і порядочною жизнію буть приміром для других і заслужить прозвщce добрих полтавців. Заспівай же, коли не забула, свою пісню, що я найбільше люблю.

**Н а т а л к а.** Коли кого любиш, того нічого не забудеш.

**N19**

Ой я дівчина Полтавка,
А зовуть мене Наталка:
Дівка проста, не красива,
З добрим серцем, не спесива.
Коло мене хлопці в'ються
І за мене часто б'ються,
Но я люблю Петра дуже,
А до других мні байдуже.
Мої подруги пустують
І зо всякими жартують,
А я без Петра скучаю
І веселості не знаю.
Я з Петром моїм щаслива,
І весела, і жартлива,
Я Петра люблю душею,
Він один владієть нею.
**Х о р**
Начинаймо веселиться,
Час нам сльози осушити;
Доки лиха нам страшиться,
Не до смерті ж в горі жити.
Нехай злії одні плачуть,
Бо недобре замишляють;
А полтавці добрі скачуть,
Не на зло другим гуляють.
Коли хочеш буть щасливим,
То на бога полагайся;
Переносъ все терпеливо
І на бідних оглядайся.